

MODA'NIN MÜLTECİ ALMAN PROFESÖRLERİ

Hakkı BİLEN

Hakkı Bilen

1947 Antakya doğumludur. 1970 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek Lisansını aynı fakültede yaptı. Maliye Bakanlığı'nda merkezi denetim elemanı olarak çalıştı. Özel Sektör kuruluşlarında yöneticilik ve danışmanlık yaptı. Emeklilik sonrası, bazı sanat kurumlarında ve sivil toplum kuruluşlarında yönetim kurulu üyeliği yaptığı dönemde, ulusal ve uluslararası birçok etkinliğin düzenlenmesinde aktif olarak çalıştı.

Uluslararası Göç, Türkiye'ye ve Türkiye'den Yahudi Göçü, 1933 Üniversite Reformunda Alman ve diğer yabancı profesörler gibi konularda, TV kanallarında programlara, üniversitelerde ve diğer mekanlarda düzenlenen konferans, panel ve sempozyumlara konuşmacı olarak katıldı. Bu konularda dergilerde makaleler yayımladı.

'Hitler Faşizminden, Atatürk Cumhuriyetine Bilim ve Sanat Göçü-1933 Reformu-Bir Üniversitenin Doğuşu' başlıklı bir kitabı basım aşamasında bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları Üzerine (Şerdil Dara ODABAŞI)	9
Sunuş (Hakkı BİLEN)	13
Teşekkür	17

BİRİNCİ BÖLÜM:

1933-ALMANYA'DAN KAÇIŞ-TÜRKİYE'DE REFORM

I. FRANKFURT ÜNİVERSİTESİ'NİN ÜÇ YAHUDİ PROFESÖRÜ (SCHWARTZ-HİRSCH-NEUMARK) YOLCULUK BAŞLIYOR	19
ESRARENGİZ (!) BİR ÇAĞRI	19
FRANKFURT, 23 MART 1933	21
YURT DIŞINDAKİ ALMAN BİLİMADAMLARI YARDIMLAŞMA DERNEĞİ	22
II. DARÜLFÜNUN'DAN ÜNİVERSİTEYE	23
İSTANBUL'DA DARÜLFÜNUN	23
DARÜLFÜNUN'DA REFORM GİRİŞİMLERİ	24
CUMHURİYET'İN İLK 10 YILINDA DARÜLFÜNUN	25
III. ÖZGÜR BİR YAŞAMA DOĞRU - TÜRKİYE	26
GÖRÜŞMELER	27
DARÜLFÜNÜN KAPATILIYOR - İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇILIYOR	28

İKİNCİ BÖLÜM

HER BİRİNİN AYRI HİKÂYESİ VAR

MODA-SEÇİLEN MEKÂN:

I. ERNST HİRSCH - ATATÜRK'ÜN ÜLKESİNDE BİR HUKUK HOCASI	31
VER ELİNİ İSTANBUL	31
'KÖPR(Ü)', 'T(Ü)NEL', '(Ü)NİVERSİTE'	33
SON DURAK MODA - 'M(Ü)H(Ü)RDAR' ve 'Ü' APARTMANI	36
TÜRKÇE NASIL ÖĞRENİLİR?	39
SİSTE KARŞIYA NASIL GEÇİLİR? - 'TÜRKÇE İLK DERS'	40
İKİNCİ EVLİLİK	41
EV DEĞİŞTİRMELER (FENERBAHÇE-SULTANAHMET)	42
MODA'YA DÖNÜŞ	43
TÜRK VATANDAŞLIĞI	44
MODA'YA GELEN KÖTÜ HABER: 'TOPLAMA KAMPLARINDA KATLİAM'	45
TÜRK VATANDAŞI OLMAK O KADAR KOLAY DEĞİL	47

MODA'NIN YENİ BİR ÇOCUĞU DOĞDU: 'ENVER TANDOĞAN HİRS'	48
ALMANYA'DA BİR TÜRK PROFESÖRÜ	49
II. FRITZ NEUMARK: MALİYE PROFESÖRÜ -	
İKTİSAT FAKÜLTESİ KURUCUSU	51
BOĞAZIÇI'NE SİĞİNMAK	51
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA MODA	53
KADIKÖY ÇARŞISINDAN DOMUZ ETİ ALAN YAHUDİ ALMAN PROFESÖR	54
MODA'NIN YAHUDİ PROFESÖRÜNE "ARYAN" MESLEKTAŞIN ZİYARETİ	55
MODA'DA, NEUMARK-MİHRİ BELLİ-ZEKERİYA ve SABİHA SERTEL İLİŞKİLERİ	55
MODA'YA ŞÜPHELİ BİR ZİYARET - KADIKÖY POSTANESİ - "GRAZ YOKTUR"	57
MODA'NIN HARİKA ÇOCUĞU: PİYANİST İDİL BİRET'İN KEŞFEDİLMESİ	57
MODA'DA MÜZİK- KADIKÖY HALKEVİ'NDE KURULAN ORKESTRA	58
ALMANYA'YA GERİ DÖNÜŞ	59
III. WILHELM RÖPKE-İKTİSAT FAKÜLTESİ KURUCULARINDAN	60
NASYONAL SOSYALİZM KARŞITI BİR ARYAN/PROTESTAN PROFESÖR	60
MODA'NIN YENİ SİĞİNMACISI FAZLA KALICI DEĞİL	60
IV. ALEXANDER RÜSTOW - KOD ADI 'MANOLYA'	62
MODA'DAN OXFORD'A GÖNDERİLEN MEKTUP	63
MODA'NIN YENİ BİR ÇOCUĞU DAHA DOĞDU: 'HELMUTH RÜSTOW'	65
MODA'DA BİR DİRENİŞ ÖRGÜTÜ-'ALMAN ÖZGÜRLÜK BİRLİĞİ'	65
MODA'DA DİĞER DİRENİŞ GRUPLARI: 'OSS GRUBU' , 'KRESIAU ÇEVRESİ (HELMUTH von MOLTKE)' GÖRÜŞMELERİ ve 'HERMAN MEMO' BÜLTENİ	67
MODA'DAKİ SON ÇALIŞMALARI- TÜRKİYE'DEN AYRILIŞ	69
V. HANS WILBRANDT - KOD ADI 'SÜMBÜL'	70
VI. ALFRED ISAAC- MÜZİK ve HAYVAN DOSTU ORDİNARYÜS PROFESÖR	72
MODA'NIN OLAĞANÜSTÜ BİR PİYANİSTİNİN KEŞFİ: AYŞEGÜL SARICA	73
VII. HANS REİCHENBACH - MODA'DAN EİNSTEİN'E	
GİDEN - GELEN MEKTUPLAR	74
VIII. FRITZ ARNDT-TÜRK KİMYASININ BABASI	77
IX. HANS WINTERSTEİN - İ.Ü. FİZYOLOJİ ENSTİTÜSÜ KURUCUSU	78
X. FRITZ BAADE-KIRŞEHİR'İN FAHRİ HEMŞEHRİSİ	79
XI. ERNST REUTER-İKİNCİ VATAN TÜRKİYE'DE	80
"BİR TÜRK, BERLİN'E BELEDİYE BAŞKANI MI OLACAK?"	80
REUTER'LERİN MODA YILLARI	82
MODA'DAN, NOBELLİ ROMANCI THOMAS MANN'A GİDEN MEKTUP	83
İKİNCİ VATAN'DAN AYRILIŞ - ALMANYA'YA DÖNÜŞ	84

XII. MARTİN WAGNER - BİR MİMAR	85
MODA'DAKİ ADRESİ "MODA KÖŞKÜ"	85
XIII. RİCHARD von MİSES-EİNSTEİN'İN ARKADAŞI MATEMATİKÇİ ve OLASILIK HESAPLARI TEORİSYENİ	87
XIV. HİLDA GEİRİNGER (POLLACZEK) - EİNSTEİN'LE YAZIŞMALAR	88
ABD'DEKİ Prof. ALBERT EİNSTEİN'LE YAZIŞMALARI	88
XV. KURT STEİNİTZ - İLK YAPAY BÖBREĞİN ÜRETİCİSİ	90
XVI. ERİKA BRUCK - TEŞHİS SİHİRBAZI BİR DOKTOR	91
XVII. BAUER AİLESİ - ENTELEKTÜEL MÜLTECİ BİR AİLE	92
XVIII. JULİUS ve RUTH (BAUER) STERN - MODA'DA BİR AŞK HİKÂYESİ	93
JULİUS STERN'İN SAHTE VAFTİZ BELGESİ KONUSU	95
IX. HEİNZ ANSTOCK- MODA'NIN DAMADI	96
XX. ELİSABETH (ELSA) WOLFF - MODA KOYU'NUN KARŞI YAKASINDAN	99
XXI. HEİNRİCH von FRANCKENSTEİN ve AİLESİ	100
XXII. ALBERT ve ERNA ECKSTEİN-ANADOLU'DA ÇOCUK DOKTORLARI	103
BAŞLANGIÇ ve YOLCULUK	103
LODOSTA, MERHABA İSTANBUL	105
KADIKÖY'DE GEÇİRİLEN YAZ TATİLLERİ	106
ON TÜRK LİRALIK BANKNOTUN ÜSTÜNDEKİ RESİM-BOLULU KADINLAR	107
XXIII. ANİTA (EMİNE) TİEDCKE (EREL) AŞKI UĞRUNA TÜRK ve MÜSLÜMAN OLAN KEMAN SANATÇISI.....	108
XXIV. SONJA TİEDCKE-BİR KÜTÜPHANE KURUCUSU	109
XXV. WALTER RUBEN - MÜZİK DOSTU HİNDOLOJİ PROFESÖRÜ	110
MODA - ANKARA - HEYBELİADA	110
XXVI. JOSEF DOBRETSBERGER - AVUSTURYALI BİR BAKAN / BİR REKTÖR	114
XXVII. HANS ROSENBERG - ÇAY ve İYİ SU UZMANI ASTRONOMİ PROFESÖRÜ ...	117
XXVIII. KURT BİTTEL - 'KHALKEDON' KAZILARINI BAŞLATAN ALMAN PROFESÖR	121
KALKEDON	121
FİKİRTEPE KÜLTÜRÜ KAZILARI	121
XXIX. FELİX HAUROWİTZ - ALTIN MADALYALI İMMÜNOLOJİ PROFESÖRÜ	122
TOPLAMA KAMPINA GÖNDERİLENLER- SAVAŞ-MODA'YA SİĞİNMA	124
XXX. WALTER GOTTSCHALK - ALBERT EİNSTEİN'İN (MODALI) ARKADAŞI	125

XXXI. LEO SPİTZER- MİNA URGAN'IN HOCASI - BİR LODOS HİKÂYESİ	129
İSTANBUL'UN LODOSU HASTA EDER İNSANI	130
MODA'DA BİR DOĞUM GÜNÜ KUTLAMASI	131
XXXII. ERNST EGLİ-MODA KÖŞKLERİNİN MİMARİ	132
XXXIII. WALTER KRANZ-MODA'NIN SON ALMAN FİLOLOĞU	133
XXXIV. DORİS ZERNOT (LEYLA KUDRET) MODA'NIN ALMAN ÖĞRETMENİ	134
XXXV. ST. JOSEPH LİSESİ 'FRER'LERİ	134
ANTON HİRSCH	134
EDMUND FRANZ	135
(?) EUFREDİUS (?)	135
PİUS-FİDELİS (?)	135
ZWATKO, Paul	135
XXXVI. KURT ZUBER-MODA'NIN BİR BAŞKA DAMADI	136
EK. MODA'DAKİ ALMAN KAMPI	137
JUNGWOLK (Gençlik Halk Örgütü)	137
HİTLER JUGEND (Hitler Gençlik Örgütü)	137
BdM-BUND DEUTSCHER MÄDCHEN (Alman Genç Kızlar Örgütü)	138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

MODA'DA YAŞAYAN PROFESÖRLERİN AİLE BİREYLERİNİN BİYOGRAFİLERİ	141
EK: TESPİT EDİLEBİLEN ADRESLER – GÜNÜMÜZDEKİ DURUMLARI	167
FOTOĞRAFLAR.....	171
KAYNAKÇA	181

Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları Üzerine

Kadıköy geçmişten bugüne artan bir ivmeyle zenginleşen bir kültür ve sanat hayatına sahip. Kadıköy'e ilişkin kitaplar da bu hayatın vazgeçilmez birer parçası. Bu yayınların önceki yönetim döneminde "Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları" adı altında kurumsallaştırılması ve düzenli yayın hayatına dahil olması kültürel anlamdaki olumlu gelişmelerdendi. Devraldığımız bu yayın külliyyatını zenginleştirerek, nitelikli ve verimli şekilde sürdürmeyi görev sayıyor; kültür hayatındaki yerini genişletmeyi amaçlıyoruz.

Kitaplar toplumların hafızalarıdır, miraslarıdır. Nesiller arasında köprü ancak yayınlar ve arşivler sayesinde kurulabilir ki ilerlemeyi de bu köprüler sağlar. Tarih boyunca farklı insan toplulukları arasındaki iletişim ve bağlantı, fikir ve sanat birikimlerinin dolaşımıyla sağlanmamış mıdır? Biz de bu yayın dizisiyle bölgenin geçmiş ve günümüzdeki toplumsal ve kültürel oluşumlarıyla ilgili araştırmaları, anı ve belgelerle desteklenen kitapları, bilimsel ve kültürel toplantı metinlerini, sanatçı ve edebiyatçılarla yapıtları hakkında kaleme alınan eserleri düzenli olarak yayımlamak ve bu sayede Kadıköy üzerine bir literatür oluşturmak adına yola çıktık.

Kadıköylülerin yeni düşüncelere ve dünyaya açık, edebiyat ve sanatın bütün dallarıyla ilgilenen insanlar olduğunu biliyoruz. Sunacağımız kitapların kapsamı elbette ki yalnız yöreyle sınırlı olamaz. Düşünce, edebiyat, sanat eserlerinin yerelden ulusal ve evrensel ölçüğe uzandığını daima bilinçle akılda tutmalıyız.

Kültür, sanat ve edebiyata yatırım demek, insana yatırım demektir. Bu da ancak hem içerik bakımından, hem doğru bilgi açısından, hem de yetkin yazar ve uzmanların eserleriyle nitelikli bir yayın anlayışı gözetilerek mümkün kılınabilir. Bir kamu

kurumu olmak, elbette ki çizgimizi korumak açısından bizim için bir avantajdır. Böylece zamanla oluşacak nitelikli bir yayın külliyatını sunacağımıza inanıyorum. Dahası yayınlarımızın Kadıköy sınırlarını aşması, nerede okur varsa orada olabilmemesini hedefliyoruz.

Sanat ve kültür hayatını, bu konulara emek veren yaratıcı sanatçıları, edebiyatçıları, akademisyenleri desteklemenin, teşvik etmenin bütün kamu kuruluşlarının görevi olduğunu biliyoruz. Aynı görevi çağdaş belediyeciliğin de sorumlulukları içinde sayıyoruz. Sanat ve edebiyat insanların iç âlemlerini, bilinç düzeylerini geliştirici değerlerdir. Canlı, hareketli ve yoğun bir kültürel ortam kuşkusuz ki bireylerin hayat kalitesini de yükselten bir etkidir.

Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları aracılığıyla kültür, sanat ve edebiyat alanındaki yayın hayatına daha nice yeni ve özgün eserler kazandırılmasını diliyorum.

Av. Şerdil Dara ODABAŞI
Kadıköy Belediye Başkanı

Babaları Moda'da doğup büyüyen, YASEMİN, CAN ve EFE'ye

SUNUŞ

Atatürk'ün 1932 yılında, Türk Hükümeti'ne, bir üniversite reformu yapılması gerekliliğini bildirmesi ve istemesi üzerine, İsviçre'nin Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Albert Malche, üniversite reformu projesine dair raporlar hazırlamak üzere Türkiye'ye çağrıldı. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, Türk Hükümeti adına, reformu gerçekleştirmek ve görüşmeleri yapmak üzere görevlendirildi.

1933 yılının başlarında, Adolf Hitler liderliğindeki Nasyonal Sosyalist Partisi, Almanya'da iktidarı ele geçirdi. Hitler'in ilk işi, üniversitelerin ve sanat kurumlarının da üzerinde fırtına estiren 'Devlet Memuriyetinin Yeniden Düzenlenmesine Dair Kanun'u çıkarmak oldu. Bu kanun uyarınca Yahudi, Sosyal Demokrat, Komünist, Nazi Rejimi karşıtı, hatta Katolik mezhebinden olan bilim ve sanat insanları üniversitelerden ve sanat kurumlarından uzaklaştırıldılar. Almanya sınırları (daha sonra işgal edilen Polonya, Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya gibi ülkelerde Almanya toprağı sayıldı) içinde mesleklerini yapmaları yasaklandı, mallarına ve paralarına el konuldu. Ari ırktan olmayanlarla evli olanların, eşlerinden boşanmaları istendiğı gibi, Ari ırktan olmayanlarla evlenmeler, nişanlanmalar hatta sevgili olmaları bile yasaklandı. Yasağı uymayanlar, tutuklandı, toplama kamplarına gönderilmeye başlandı. Hitler faşizminden hem canlarını kurtarmak hem de geçimlerini sağlamak için Almanya'dan kaçmak zorunda kalanlara, Avrupa'da 'Haymatloz' (vatansız) denmişti. ABD ve tarafsız İsviçre gibi hiçbir Batılı ülke, GESTAPO korkusundan onlara kapılarını açmadığı gibi, transit vize bile vermekten çekindiler.

Atatürk Türkiye'si... Sadece bu ülke onlara kapılarını açtı. Tutuklananları ve toplama kamplarına gönderilenleri de iş sözleşmeleri yapmak suretiyle kurtararak Türkiye'ye getirilmelerini sağladı. Sayıları 1500'ü aşkın, ordinaryüs profesör, profesör, doçent, asistan, teknisyen bilim insanı ve sanatçı Türkiye'ye mülteci olarak geldi. Bunların birçoğı kapatılan İstanbul Darülfünü'nu yerine, 1933 Üniversite Reformu ile kurulan İstanbul ve daha sonra kurulan Ankara Üniversitelerinde, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, Ankara'daki vekâletlerde, İktisadi Devlet Teşekküllerinde, hastanelerde, konservatuarlarda vd. görevlendirildiler. 1930'lu yılların dünyaca tanınmış (aralarında Nobel Ödülünü alması kesin görülenlerin de bulunduğu) bilim insanları ve sanatçılar, Atatürk'ün, İsmet İnönü ve Celal Bayar Hükümetleri'nin yakın ilgisiyle ve tamamı 'Devlet Memuru' kimliğiyle güvenceye alınarak yaşamlarına Türkiye'de devam ettiler.

1933-1945 yılları arasında, Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye mülteci olarak gelen bilim insanları ve sanatçılar üzerine çalışma yaparken bu konuda yazılmış kaynaklarda, onların sosyal yaşamlarının pek az yer aldığını gördüm ve bunu daha fazla araştırmaya karar verdim. Türkçe ve yabancı dilde yazılmış kaynaklardaki

kendi anlarından, biyografilerden, sözlü tarih konuşmalarından belgeleyebildiklerimden, kesip sakladıklarımın; Atatürk ile özel ilişkilerinden, Albert Einstein'la Almanya'da başlayan bilimsel ve ailevi ilişkilerinin devamı olan, ABD ile Türkiye arasında giden-gelen mektuplar, toplama kamplarından ve hapisten kurtarılanlar, toplama kamplarından giden-gelen mektuplar, toplama kamplarında yakınları öldürülenler, Türk vatandaşlığına geçenler, İslamiyeti seçenler vd. epey malzeme birikti. Mülteci profesörlerin 32'si Türkiye'de eşlerinden boşanmışlar. Kendi aralarında veya Yahudi, Hıristiyan, Müslüman Türk vatandaşları ile 102 evlilik yapılmış. Alman veya Türk veya hem Türk hem Alman ismi verilen 90 çocuk burada dünyaya gelmiş (doğan torunlar da var), yaklaşık 90 kişi Türkiye'de ölmüş, İstanbul'daki ve Ankara'daki mezarlara (bazıları Müslüman oldukları için veya vasiyetleri üzerine, Müslüman mezarlıklarına) gömülmüşler. Sosyal yaşamlarında en dikkatimi çeken konu ise oturmak için seçtikleri semtler oldu.

Tespit edebildiğim adreslerden, ilk başta, en kısa sürede Türkçe (sözleşmelerinde üç yılda, ders verecek seviyede Türkçe öğrenme mecburiyeti var) öğrenmek için Türklerin arasında oturmakla, Avrupa dillerinin konuşulduğu, genellikle Gayrimüslim nüfusun, Levantenlerin yerleşik olduğu semtlerin ikilemi arasında kalmışlar. Sonraları, kendi aralarında mesleki dayanışma, sağlık bilimlerinde hastanelere yakınlık, yurt dışıyla haberleşme, siyasi (yasak olmasına rağmen) faaliyetlerde bulunma, Türk meslektaşlarına yakın olma gibi nedenler etken olmaya başlamış. İstanbul'daki profesörlerin oturmak için üç semti tercih ettikleri görülüyor: Sağlıkçılar, yabancıların yoğun olarak bulunduğu Pera (Beyoğlu) ve hastanelere yakınlığı nedeniyle Üniversite çevreleri. Fencilerin, bir kısım edebiyatçıların ve bir kısım hukukçuların Bebek çevresini; çoğunluğu sosyal bilimler alanından olanların ise Moda çevresini seçtikleri görülüyor.

Bu çalışmanın konusu; Moda'yı mesken tutanlar. Moda'yı seçme nedenleri olarak şunlar sayılabilir: GESTAPO'dan, İstanbul'daki Alman diplomatik temsilcilerinden ve Nazi yanlısı Alman kolonisinin yerleştiği yerlerden (arada deniz var) uzak olmak. Hitler'in, Türkiye'yi işgal girişimi halinde, Asya Yakası'nın, Anadolu içlerine, hatta Filistin'e (İsrail) gitmek için daha uygun olması. Netekim, 1940'ta, Nazi orduları Trakya sınırimıza gelip dayanmışlardı. Nazi karşıtı direniş örgütleri kurma düşüncesi; Moda'da yaşadıkları dönemde, 'Alman Özgürlük Birliği, 'Avusturyalılar Direniş Grubu' gibi örgütlerini kurarak faaliyete geçirdiler. ABD ve Müttefik radyolarında yayınlanmak üzere, Nazi karşıtı bildiriler hazırladılar. Yurt dışındaki direniş örgütü temsilcileri ile takip edilmeden görüşme yapabilmek imkânını buldular. 1933-1945 yılları arasında, sadece Moda'da oturan mülteci profesörler, Kadıköy Postanesi'nden, Ankara'daki meslektaşları ile mektuplaşabildiler. Ayrıca, Türkiye tarafsız ülke olduğu için, hem Alman işgali altındakilerle hem de ABD (Prof. Einstein gibi) ve dünyanın geri kalanıyla yazışabildiler. Türk meslektaşlarının, sanatçıların, edebiyatçıların, gazetecilerin çoğunluğu Moda'da veya Kadıköy'ün yakın semtlerinde oturuyorlardı. Moda o yıllarda Levanten, yabancı (İngiliz-Fransız-İtalyan v.d.) ve Gayrimüslim olmak üzere Avrupa Dillerini konuşan çok sayıda nüfusu barındırıyordu. İstanbul'un Asya Yakası'nda, Avrupa Yakası'na göre daha çok sa-

yıda – o zamanların söylenişiyle – ‘Deniz Hamamları’ bulunuyordu. Boğaz’ın ve Kadıköy’ün deniz kıyısındaki semtleri, varlıklı kesimlerce sayfiye yeri olarak kullanılırdı. Adalar’a yakınlık ve ulaşımının daha kolay olması da bir tercih nedeniydi.

Günümüze kadar, Moda üzerine yazılmış eserlerde, Moda’ya yerleşmiş yabancılar; İngiliz asıllı Whittall’ler ve Lafontaine’ler, Latin asıllı Lorandolar ve Tubini’ler ve diğer Levanten’ler hakkında bilgiler yer almıştır. ‘Alman’ kelimesi sadece ‘Alman Kampı’ –kitapta bu kampa da yer verilmiştir– dendiğinde geçiyordu. 1930’lardan itibaren, sayı ve nitelik yönünden azımsanamayacak, hem de üst derecede akademisyen ve sanatçıdan oluşan bir ‘Alman Kolonisi’ 1960’lı yıllara kadar Moda’da yaşadı. Bunların bazılarının çocukları halen Moda’da yaşamaktadırlar.

Arka planda; Alman profesörlerin iş sözleşmelerinde her türlü politik faaliyetin yasaklanmış olmasına rağmen, “Bir nebze cesaret mülteciliğin şanındandır.” diyerek, Moda’da, uluslararası casusluk faaliyetlerinin temsilcileriyle yapılan görüşmeler, Müttefiklere Nazi karşıtı bildirimler hazırlamak, Hitler’e karşı süikast görüşmeleri, Yahudileri toplama kamplarından kaçırma, Orta Avrupa Ülkelerinden kaçıp gelen Yahudi mülteci kabilelerinin, Haydarpaşa’dan trenlerle İskenderun ve Mersin Limanlarına, oradan da Filistin’e gönderilmelerine yardım faaliyetleri, bu faaliyetleri sırasında, (daha sonra Papa olduğunda, ‘TÜRK PAPA’ olarak adlandırılan) İstanbul’daki Vatikan temsilcisi Rahip Angelo Guiseppe Roncalli yapılan işbirliği, 1944 yılında, Almanya ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesi üzerine, Anadolu’nun üç şehrine, Kırşehir, Çorum ve Yozgat’a gönderilen (enterne edilen) Alman mültecilere yardım eden uluslararası yardım kuruluşları ile ortak çalışmalar, Moda’daki Alman Kampı’nın bir GESTAPO merkezi haline gelmesi, gençlere, erkek ve kız çocuklarına askeri eğitim verilmesi gibi konulara kitapta yer verildi.

Bu kitap, biyografi kitabı olmadığı gibi - klasikleşmiş deyimle- bir tarih kitabı da değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi Moda’yı mesken tutan bazı mülteci profesörlerin, 1930’lu-1960’lı yılları arasındaki, sosyal yaşamları ve anıları aktarılmıştır. Adı geçenlerin ve aile bireylerinin sadece kısa biyografik bilgilerine yer verilmiştir. Mesleki yaşamları ve eserleri kitapta yer almamaktadır. Okuyucuya -eğer anılarında yer alıyorsa- o yılların Moda’sı ile günümüzün Moda’sı arasında, her konuda bir karşılaştırma yapması da amaçlanmıştır diyebiliriz. Zira metnin yazılması sırasında, Moda’nın, o da yaşayabildiğim 60’lı, 70’li yıllarıyla bile, bugünkü Moda’yı devamlı karşılaştırdım. 30’lu, 40’lu, 50’li yılları üzerine yazılanları düşündükçe, üzüntü duymamak elde değil.

Metni, mültecilik yıllarını Moda’da geçiren üç Yahudi mülteci profesörün anıları üzerinden kurguladım: Biri, İstanbul Üniversitesi ve Hukuk Fakültesi’nin ilk hocalarından ve Ankara Hukuk Fakültesi’nin kurucusu Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hisch’in ‘Anılarım’; ikincisi, hocalarımdan hocası (akademik deyimle, torun sayılıyorum), mezunu olduğum İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nin kurucularından Ord. Prof. Dr. Fritz Neumark’ın ‘Boğaziçine Sığınanlar’; üçüncüsü, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin kurucularından ve Reformun koordinatörü Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz’ın ‘Kader Birliği’.

Kitap metninde kusur ve eksiklikler mutlaka vardır ve bunlar benden kaynaklanmıştır. Ayrıca kitap konusundaki araştırmaların tamamlanmadığını, eksik kaldığını, ilerde eklemeler yapılsa da yine de eksikleri olacağını belirtmek isterim.

Türkiye'ye evrensel bir üniversite kazandıran, 1933 Üniversite Reformu sırasında, Türkiye'ye mülteci olarak gelmiş bütün bilim insanlarının, sanatçıların ve mülteciliğin zor yaşamını onlarla paylaşan eş ve çocuklarından, bu dünyadan ayrılmış olanların anısı önünde saygıyla eğilirken yaşayanlara sağlıklı bir yaşam diliyorum.

Moda, 14 Ocak 2019

Hakkı Bilen